

УДК 502.1(477)

Койнова І.Б.

Об'єкти природно-заповідного фонду як складова частина природної спадщини міста Львова

Місто Львів володіє великою кількістю та різноманітним спектром об'єктів ПЗФ, що відіграють дуже важливу роль у збереженні природного довкілля. Вони мають багатофункціональне значення – природоохоронне, екологічне, санітарне, рекреаційне, еколого-виховне, науково-дослідне, естетичне. Пороте їх сучасний стан та використання потребують оптимізації. Ключові слова: природна спадщина міст, об'єкти ПЗФ, сучасний стан, використання парків, оптимізація.

Койнова И.Б. Объекты природно-заповедного фонда как часть природного наследия города Львова. Город Львов имеет большое количество и разнообразие объектов природно-заповедного фонда, которые выполняют очень важную роль в сохранении природной среды. Они имеют многофункциональное значение – природоохранное, экологическое, санитарное, рекреационное, эколого-воспитательное, научно-исследовательское, эстетическое. Их современное состояние и использование требуют оптимизации. Ключевые слова: природное наследие городов, объекты ПЗФ, современное состояние, использование, оптимизация.

Koynova I. The objects of the nature conservation fund as a part of natural heritage of the Lviv city. Lviv has a wide range of various nature conservation objects which play an important role in the environment protection. They are of multi-functional significance – nature preservation, ecological, sanitary, recreational, environmentally educational, scientific and aesthetic. But their modern state and usage are in the need of optimization. **Key words:** city natural heritage, conservation nature fund objects, modern state, the usage of parks, optimization.

Спадщина культурних ландшафтів дуже багатогранна та різноманітна. Але першорчергову увагу, традиційно, приділяють культурно-мистецьким об'єктам. Для їх підтримки у належному стані та відновлення виділяються великі кошти з бюджетів міст, закордонних грантів, їх рекламують для туристів тощо. Тоді як природні об'єкти, що не менш цінні в історичному, культурному та екологічному значенні, залишаються поза увагою. Багата культурно-мистецька спадщина міста Львова відома у цілому світі, адже його центральна частина занесена до списків світової культурної спадщини ЮНЕСКО. Унікальна природна спадщина – залишилась поза увагою. Хоча, у Львові знаходиться найстаріший міський парк України, регіональний ландшафтний парк «Знесіння», унікальний за своїм розташуванням у центрі міста, давні ботанічні сади з багатими колекціями типових для України, а також екзотичних, реліктових, ендемічних видів рослин, геологічні пам'ятки природи тощо. Природна спадщина Львова представлена

різноманітними об'єктами: парки, лісопарки, сквери, РЛП «Знесіння», ботанічні та монастирські сади, озера, ставки, ріки, потоки, Медова печера, Чатові скелі, окремі цінні види дерев. Лише частина цих об'єктів (менше половини за кількістю) включена у ПЗФ України. Охоронний статус не завжди забезпечує належний стан природних об'єктів. Проблеми виникають, перш за все, через різне підпорядкування, залишковий принцип фінансування, низьку екологічну свідомість та проінформованість відвідувачів. Тому дослідження об'єктів ПЗФ з метою охорони та раціонального використання є актуальним.

Найдавніші парки і сади м. Львова описані в історичних нарисах [2], публікаціях Ставропігійського інституту, науково-популярній літературі ХХ ст. Найгрунтовніші дослідження зеленої зони м. Львова висвітлені у публікаціях В.П. Кучерявого (1972, 2008). Багато авторів досліджували окремі об'єкти, зокрема О. Завадович (1998, 2000, 2005) – функціонування, зонування та охорону в РЛП «Знесіння», О.С. Вялов, В.А. Горецький та інші (1954), Л. Великопольська, Ю. Зінько, І. Сіренко (1988) – використання та охорону геологічних пам'яток природи м. Львова, А.-Т. Башта (2006) – тваринний світ парків. Окремі публікації присвячені проблемам менеджменту природними об'єктами – М. Кукурудза (2003); І. Койнова, О. Завадович (2005). Дана стаття має комплексний характер і висвітлює проблематику охорони та використання різних типів об'єктів ПЗФ на території м. Львова.

Об'єкти ПЗФ відіграють дуже важливу роль у збереженні природної спадщини у межах сучасних міст. Вони мають багатофункціональне значення – природоохоронне, екологічне, санітарне, рекреаційне, еколого-виховне, науково-дослідне, естетичне. Часто виконання цих функцій ускладнене, що зумовлене різноманітними причинами – відсутність фахового менеджменту, обмежений режим відвідування, брак інформації про ці об'єкти тощо.

В межах м. Львова виділяють дев'ять категорій об'єктів природно-заповідного фонду – регіональний ландшафтний парк, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, заповідні урочища, лісові заказники, геологічні та ботанічні пам'ятки природи (табл. 1). Загальна площа об'єктів ПЗФ у м. Львові – 3547,71 га. Із 42 об'єктів лише 3 (загальною площею 97,2 га) мають загальнодержавне значення. Решта – природно-заповідний фонд місцевого значення. Найбільша кількість ботанічних пам'яток природи, проте 18 з 22 об'єктів це окремі ендемічні чи екзотичні дерева, що зростають у різних частинах міста. За площею переважають лісові заказники, за відвідуваністю – парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва та регіональний ландшафтний парк «Знесіння».

У Львові існує 24 парки, 9 із них оголошені пам'ятками садово-паркового мистецтва. Як правило, вони розташовані у центральній частині міста. Для центру міста парки мають дуже важливе значення. По-перше – затримують значну частину пилу та забруднюючих речовин, по-друге – виконують рекреаційну, еколого-освітню та естетичну роль. У всіх парках спостерігається велике видове різноманіття рослин, є рідкісні та цінні екземпляри вікових, реліктових, екзотичних чи ендемічних рослин, проживають червонокнижні види ссавців, іноді можна спостерігати рідкісні види птахів. Парки Львова мають давню історію, що є привабливим не лише для місцевих жителів, але й для туристів.

Наприклад, парк імені Івана Франка – найстаріший міський парк України. Заснований парк наприкінці ХVІ ст. як приватний сад, пізніше відомий як езуїтський город, згодом цісар Йосиф ІІ подарував цей парк громаді міста [2]. Так,

Таблиця 1.

Об'єкти ПЗФ м. Львова [5, 6, 7]

№ п/п	Назва об'єкту	Рік оголошення об'єктом ПЗФ	Площа, га	Підпорядкування
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва державного значення				
1.	Стрийський парк	1980	52,14	ЛКП „Зелений Львів”
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення				
2.	Парк імені Івана Франка	1984	10,51	ЛКП „Зелений Львів”
3.	Високий замок	1984	37,00	ЛКП „Зелений Львів”
4.	Залізна вода	1984	19,50	ЛКП „Зелений Львів”
5.	Сквер „На валах”	1984	1,90	ЛКП „Зелений Львів”
6.	Пагорб Слави	1984	12,36	ЛКП „Зелений Львів”
7.	Личаківський парк	1984	8,80	ЛКП „Зелений Львів”
8.	Снопківський парк	1984	39,00	ЛКП „Зелений Львів”
9.	Парк культури і відпочинку ім. Б. Хмельницького	1984	27,50	Власна дирекція, Міністерство культури та туризму України
Регіональний ландшафтний парк				
10.	Знесіння	1993	312,09	Власна дирекція, Львівська міська рада народних депутатів
Ботанічні сади державного значення				
11.	Ботанічний сад національного лісотехнічного університету	1991	7,20	Національний лісотехнічний університет України
12.	Ботанічний сад ЛНУ ім. І. Франка	1983	18,50	ЛНУ ім. І. Франка
Лісові заказники				
13.	Чатові скелі	1984	353,00	ДЛГО „Львівліс”
14.	Винниківський	1984	848,00	ДЛГО „Львівліс”
15.	Гряда	1991	1149,00	ДЛГО „Львівліс”
16.	Львівський	1984	523,00	Львівський ліспарк-госп, ДЛГО „Львівліс”
Ботанічні пам'ятки природи				
17.	Лісопарк „Погулянка”	1984	100,33	ЛКП „Зелений Львів”
18.	Лісопарк „Винники”	1984	2,70	ДЛГО „Львівліс”
19.	Гора Хомець			РЛП „Знесіння”
20.	Магнолія кобус (3 екз.)	1984	0,08	Районна адміністрація
21.	Магнолія суланжа	1984	0,05	ЛКП „Зелений Львів”
22.	Магнолія кобус	1984	0,05	Національний університет „Львівська Політехніка”
23.	Платан	1984	0,05	Районна адміністрація
24.	Парикове дерево	1984	0,05	Районна адміністрація
25.	Тис ягідний (3 екз.)	1984	0,05	4 міська клінічна лікарня
26.	Магнолія кобус	1984	0,05	Обласний дитячий еколого-натуралістичний центр
27.	Група вікових дубів	1984	0,10	ЛКП „Зелений Львів”
28.	Кледрастис жовтий	1984	0,50	Районна адміністрація
29.	Магнолія верболиста	1984	0,05	Районна адміністрація
30.	Сосна румелійська	1984	0,05	Районна адміністрація
31.	Ялиця кавказька	1984	0,05	Районна адміністрація
32.	Сосна кедрова європейська	1984	0,05	Районна адміністрація
33.	Дуб звичайний (пірамідальна форма)	1984	0,05	Районна адміністрація
34.	Гінкго дволопатево	1984	0,05	Районна адміністрація
35.	Тсуга канадська	1984	0,05	4 міська клінічна лікарня
36.	Кипарисовик горохоплідний	1984	0,05	4 міська клінічна лікарня
37.	Ялиця одноколірна	1984	0,05	4 міська клінічна лікарня
38.	Липа американська	1984	0,05	4 міська клінічна лікарня
39.	Гледичія	1984	0,05	Районна адміністрація
Заповідні урочища місцевого значення				
40.	Ботанічний сад Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького	1997	1,50	Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького
Геологічні пам'ятки природи				
41.	Кортумова гора	1984	21,40	ЛКП „Зелений Львів”
42.	Медова печера	1984	1,20	ЛКП „Зелений Львів”

у 1773 р. з'явився один з перших у Європі публічних парків, який є ровесником таких відомих парків як Тюільрі та Фонтенбло в Парижі, Гайд-парк в Лондоні, Літній сад в Санкт-Петербурзі. Зараз це пейзажний парк, що розмістився на схилі Львівської улоговини. Кожен новий власник перебудовував парк по-своєму, але багато дерев пережили всі реконструкції та руйнування і зараз є найбільшим скарбом парку. В парку зростають близько 50 видів дерев та чагарників різного віку. Особливо цінними є – дуб черешчатий (*Quercus robur* L.) (віком близько 300 років), клен звичайний (*Acer platanoides* L.) з діаметром стовбура близько 1,5 м, а також ясен звичайний (*Fraxinus excelsior* L.), липа серцелиста (*Tilia cordata* Mill.), граб звичайний (*Carpinus betulus* L.), в'яз гладенький (*Ulmus laevis* L.), тополі чорні (*Populus nigra* L.) завтовшки близько 1м. Тут ростуть декілька екземплярів найстаріших на Галичині дерев: платан західний (*Platanus orientalis* L.) (висота 24 м, діаметр стовбура – 75 см), бук (*Fagus sylvatica* L.) (висота – 25 м, діаметр – 1,4 м), каштан кінський (*Aesculus hippocastanum* L.) (висота 26 м, діаметр – 1,15 м) [3]. Поблизу будиночку садівника росте багато екзотів, які представляють Північну Америку, Далекий Схід, Середземномор'я. Серед них – тюльпанне дерево (*Liriodendron tulipifera* L.), маньчжурська аралія (*Aralia mandshurica* Rupr. et Maxim.), катальпа (*Catalpa bignonioides* Walt.), оцтове дерево (*Rhus typhina* L.), золотий дощ звичайний (*Laburnum anagyroides* Medic.), магнолія (*Magnolia grandiflora* L.), деревоподібна гортензія (*Hydrangea Annabelle* L.), форзиція гібридна (*Forsythiax intermedia* Deg. et Bald), яблуня Недзвецького (*Malus niedzwetsyana* Dieck.), японська айва (*Chaenomeles japonica* Lindl.). В парку багато квітучих чагарників – бузок звичайний (*Syringa vulgaris* Mill), спірея (*Spiraea salicifolia* L.), жасмин білий (*Jasminum officinale* L.), калина бульденеж („сніжна куля”) (*Viburnum opulus* L.). Велика кількість дрібних співочих птахів та білок приваблює у парк дітей. За даними А.-Т. Башти у парку живуть червонокнижні види кажанів – вухань звичайний (*Plecotus auritus* L.), кажан пізній (*Eptesicus serotinus* (Schreber), вечірниця руда (*Nyctalus noctula* (Schreber), лилик двоколірний (*Vespertilio murinus* L.) [1].

Завдяки розгалуженій мережі доріжок, парк може одночасно вмістити багато відвідувачів. Після чергової реконструкції у 2009 р. парк добре освітлений у вечірній час. Партер перед пам'ятником І.Франка - улюблена частина молоді. Тут проводять змагання скейтери. У теплий період року у парку облаштовують літні кафе.

За результатами досліджень природних об'єктів м. Львова, проведених автором для виконання проекту „Створення туристично-інформаційної інфраструктури у м. Львові” в рамках програми Добросусідства Польща – Білорусія – Україна INTERREG ІІІ/ТАСІС СВС 2004-2006 об'єкти ПЗФ м.Львова за сучасним станом можна поділити на 3 групи: відмінний стан, добрий, задовільний. Стан парку ім. І. Франка можна оцінити як відмінний. Таку ж оцінку отримали Стрийський парк та ботанічний сад ЛНУ ім. І. Франка. Суттєвим недоліком останнього є закритий режим функціонування. З одного боку – це дозволяє краще виконувати природоохоронну та науково-дослідну функції, з другого – дуже обмежує рекреаційне та еколого-освітнє використання ботанічного саду.

Сдиний об'єкт ПЗФ м. Львова, що крім природоохоронного значення має ще й офіційно визнане історичне та міжнародне значення – парк „Високий Замок”. З 1975 р. парк став частиною Державного історико-культурного заповідника, а у 1998 р. - занесений до Списку світової культурної спадщини ЮНЕСКО.

Завдяки поєднанню природного і штучно-створеного рельєфу парк „Високий замок” розташований на 2 рівнях – нижня частина лежить на схилах природних Замкової та Княжої гори, а верхня - на штучно насипаному конусі, який зараз є найвищою горою м. Львова (413 метрів над рівнем моря і близько 130 метрів над рівнем міста). На вершині - оглядовий майданчик, звідки відкривається чудова панорама на Львів та його околиці - долину р. Полтви, відроги Львівського плато, гряди Розточчя. У парку знаходиться найстаріша в Україні каштанова алея. Тут росте багато екзотів – магнолія, аралія маньчжурська, гінкго дволопатева (*Ginkgo biloba* L.), катальпа, червонолистий бук (*Fagus atropurpurea* Reg), деревоподібна півонія (*Paeonia suffruticosa* Andr.), садова гортензія (*Hydrangea horticulta* (Thunb.) та ін. У парку ростуть дуби, буки, клени, каштани, липи, берези. Зустрічаються релікти - декілька екземплярів тиса ягідного поблизу входу в парк з вул. Замкової. У верхів'ях дерев та серед кущів масово гніздяться птахи. Зрідка можна зустріти червонокнижних видів птахів – голуб-синяк (*Columba oenas* L.), сова довгохвоста (*Strix uralensis* Pallas) та ссавців – тхір лісовий (*Mustela putorius* L.). Проживає велике різноманіття кажанів – вухань звичайний, вухань австрійський (*Plecotus austriacus* (Fischer), вечірниця руда, нетопир звичайний, нетопир лісовий (*Pipistrellus nathusii* (Keyserling & Blasius), лилик двоколірний, кажан пізній [1]. У парку багато білок. Біля підніжжя штучного кургану фрагмент стіни замку, що стояв на цій горі з XIV століття. У 1957 році тут збудовано телевізійну станцію. Її вежа має висоту близько 200 м.

Незважаючи на природний та історичний охоронний статус, у парку існує низка проблем: необлаштованість (мала кількість смітників та паркових лав, пошкоджені інформаційні щити), слабо розвинута туристична інфраструктура, засміченість схилів, ураження дерев омелою, пошкодження каштанів мінуючою міллю, стежкова дигресія схилів та розвиток ерозійних процесів, руйнування сходів на верхній оглядовий майданчик, лише часткове освітлення у вечірній час.

Подібні проблеми спостерігаються на території більшості об'єктів ПЗФ м. Львова – парках, ботанічних садах, лісових заказниках, лісопарках та РЛП „Знесіння”.

„Знесіння” – це єдиний в Україні РЛП у центрі міста. Ландшафтна цінність об'єкту полягає в тому, що „Знесіння” розташоване на межі трьох фізико-географічних районів і тому характеризується великою різноманітністю природних умов. Лісопарк сформований, як правило, у післявоєнний період. Тут ростуть насадження із дуба червоного та черешчатого, акації білої, ясеня зеленого, кленів гостролистого. На території РЛП „Знесіння” розміщені геологічна пам'ятка природи – гора Лева, ботанічна пам'ятка природи – гора Хомиць, гідрологічні пам'ятки природи – долини потоків Глибокий та Хомиць, геоморфологічні пам'ятки природи – гора Баба, гора Зміїна. Загальна площа заповідної зони – 31,1 га. Тут проживають рідкісні види тварин. У межах парку знаходиться музей архітектури та побуту „Шевченківський гай”, еколого-інформаційний центр, старий цвинтар з могилою Січових стрільців, церква Вознесіння. Пересічений рельєф створює унікальні природні комплекси з можливістю панорамного огляду м. Львова.

Найбільша проблема РЛП „Знесіння” – нерегульоване відвідування, що вже зараз призводить до рекреаційної дигресії найбільш доступних для туристів місць. Численні згарища від вогню, зламані дерева, витоптаний трав'яний покрив, понижені інформаційні щити, засмічення, стежкова дигресія – наслідки

неконтрольованого використання території. Особливо потерпає від туристів гора Лева. Численні стежки, протоптані на вершину, провокують інтенсивні ерозійні процеси, на вершині повністю витоптана рослинність, оголені корінні породи, поруч з оглядовим майданчиком великий смітник. Подібна ситуація у днищах великого і малого кар'єрів, що використовуються для короткочасного відпочинку, а також під наметові табори для проведення літніх молодіжних екологічних шкіл [4].

Особлива проблема виникає з ботанічними пам'ятками природи, адже на жодну з них ще не підписані охоронні зобов'язання. Часто ботанічні пам'ятки природи зростають за парканом приватних будівель, до них немає доступу, відсутня інформація. Офіційно догляд за цими типами об'єктів здійснюють районні адміністрації або ЖЕКи.

Найбільш занедбані парки Снопківський та „Залізна вода”, а також Кортумова гора. Окрім перерахованих вище типових проблем у парках виявлені випадки самовільного захоплення територій для приватних забудов, значне засмічення, слаборозвинута стежкова мережа. Відсутність освітлення та зграї безпритульних собак робить перебування у цих парках небезпечним.

Оцінюючи сучасний стан об'єктів ПЗФ м. Львова можна поділити їх на три групи:

Відмінний стан – парк Івана Франка, Стрийський парк, Ботанічний сад ЛНУ ім. Івана Франка.

Добрий – парк Високий Замок, РЛП „Знесіння”, Личаківський парк, парк культури та відпочинку ім. Б.Хмельницького, сквер „На валах”, Пагорб Слави, Ботанічний сад Національного лісотехнічного університету України, ботанічні та геологічні пам'ятки природи, лісові заказники.

Задовільний – парк „Залізна вода”, Снопківський парк, Кортумова гора, ботанічний сад Медичного університету імені Данила Галицького.

Загальні рекомендації щодо покращення сучасного стану об'єктів ПЗФ зводяться до наступних:

- збільшити проінформованість населення про самі об'єкти ПЗФ, правила поведінки на їх території, а також про цікаві природні, історичні, архітектурні, релігійні об'єкти в межах ПЗФ. Для цього слід встановити інформаційні щити з короткою довідкою про них, архівними фото тощо, а також таблички з назвами вікових, екзотичних та реліктових дерев чи чагарників;
- проводити постійні роботи з благоустрою об'єктів ПЗФ – освітлення території, ремонт доріжок, укріплення схилів, догляд за деревами, систематичне прибирання, облаштування достатньої кількості смітників, висадка квітучих клумб, оновлення породного складу насаджень;
- розширити спектр рекреаційного використання об'єктів ПЗФ та регулювати туристичні потоки на їх територіях. Розглянути можливість організації екскурсій до об'єктів ПЗФ – історичних, еколого-пізнавальних, природоохоронних. У межах парків, лісопарків облаштувати велосипедні доріжки, маршрути для зимових видів спорту (бігових лиж, ковзанів) та пункти прокату спортивного спорядження, а в теплу пору року влаштувати музичні та танцювальні вечори.

Проблеми виникають у зв'язку з різним підпорядкуванням об'єктів ПЗФ, обмеженим фінансуванням на їх утримання. На сьогодні фінансування вистачає лише для часткового прибирання парків та сезонного обрізування дерев. Кошти на розвиток рекреаційної інфраструктури, встановлення інформаційних знаків,

боротьбу з ерозією – практично не виділяються.

ПЗФ м. Львова як правило сформований у 80-ті рр. ХХ століття, а з 1997 р. список не поповнювався взагалі. Численні природні об'єкти, наприклад парки Піщані озера, Горіховий гай, Львівський екопарк, карстові озера, ставки, потоки та ріки Львова, залишилися без природоохоронного статусу. Включення їх у ПЗФ дозволило б сформуванню повноцінної екомережі та покращити умови охорони об'єктів природної спадщини міста Львова. Створення єдиного органу управління природними об'єктами у місті, розробка концепції їх охорони та раціонального використання – дозволить вирішити сучасні проблеми та розширить можливості багатофункціонального використання об'єктів природної спадщини міста Львова.

1. Башта А.-Т. В. Характеристика міського угруповання рукокрилих (Chiroptera) міста Львова // Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ століття. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – С. 312-316.
2. Історія Львова в документах і матеріалах. – К., 1986. – 418 с.
3. Кучерявий В.П. Сади і парки Львова. – Львів: Світ, 2008. – 360 с.
4. Койнова І., Завадович О. Особливості функціонування та можливості збалансованого розвитку регіонального ландшафтної парку „Знесіння” // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2005. – Вип. 32. – С. 121-130.
5. Назарук М.М. Львів у ХХ столітті: соціально-екологічний аналіз: моногр. – Львів, 2008. – 348 с.
6. Фондові матеріали ЛКП "Зелений Львів".
7. Фондові матеріали Державного управління охорони навколишнього природного середовища у Львівській області.